

ПРОБЛЕМА ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗАКОРДОННИХ ВЧЕНИХ

Постановка проблеми. Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що проблема відхилень у поведінці неповнолітніх у сучасному суспільстві набуває особливого значення. Незважаючи на те, що ця проблема турбує вчених дуже давно, сьогодні вона набуває нового сучасного пофарбування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ще в ХІХ ст. дитяча злочинність набула значного розмаху, тому вчені почали ретельно вивчати її природу. Переважна більшість вчених вважала головною причиною виникнення відхилень у формуванні особистості неблагополучні умови життя дітей, відсутність правильних виховних впливів. Деякі вчені вважали, що причиною цього явища є недоліки існуючої системи, яка в першу чергу і породжує злочинність [5].

Інші вчені підтримували ідею про фатальність природжених злочинних нахилів, властивих окремим індивідам. Так, на їх думку, певна частина дітей вже народжується з деякими злочинними задатками, “дефектами морального розвитку”, що в основному зумовлено їх поганою спадковістю. Таких дітей вони визнавали невинними і вважали єдино можливим засобом попередження злочинних дій з їх боку якомога більш ранню ізоляцію від інших членів суспільства. Дослідники проблеми виховання дітей наголошували на тому, що злочинні дії дуже рідко мають випадковий характер. Як правило, їм передують більш чи менш тривалий період, який характеризується певними відхиленнями у поведінці, здійсненням проступків. Сприятливі чи несприятливі умови

розвитку дитини самі собою не гарантують того, що дитина виросте хорошою чи поганою.

Спосіб поведінки особистості залежить не тільки від умов середовища, але й від того, як складаються взаємовідносини особистості і середовища. Тому необхідно з ранніх літ виховувати у дітей ставлення до будь-яких негативних явищ навколишньої дійсності, вчити їх протистояти цим явищам [4].

Проблемою відхилень у поведінці неповнолітніх вчені займаються і в наш час, оскільки рівень злочинності серед неповнолітніх з року в рік зростає.

Перш за все слід відмітити, що багато західних вчених, які займаються дослідженням відхилень у поведінці серед неповнолітніх, не диференціюють чітко такі поняття, як “важковиховувана дитина”, “неповнолітній правопорушник”, “неповнолітній злочинець”.

Найчастіше в працях англійських та американських учених стосовно особистості, яка порушує норми і правила поведінки, вживається термін “delinquent”, що в перекладі з англійської означає: винний, правопорушник, злочинець, а термін “delinquency” означає, таким чином, і проступок, і правопорушення, і, навіть, злочин - тобто будь-які види відхилень у поведінці. В той же час для відхилень, які не мають яскраво вираженого антисоціального характеру, вживається термін “deviant”, девіація, девіантність - відхилення від норми.

Американський вчений Р. Кассенбаум вважає, що до дітей деліквентів слід віднести певну групу неповнолітніх віком від 7 до 16 років, які здійснюють вчинки, що у випадку здійснення їх дорослими, розглядаються як злочинні.

Деякі сучасні західні вчені користуються терміном “делінквентність” для визначення тієї особливої стадії асоціальної поведінки, яка передусє прямим, чітко вираженим злочинним діям.

Результати дослідження та їх обговорення. Розглянемо теорії сучасних зарубіжних вчених, які пояснюють причини виникнення відхилень у поведінці неповнолітніх.

Деякі вчені в основі своїх концепцій використовують ідею Ч. Ломброзо. Згідно з його поглядами, причини злочинної поведінки слід шукати в першу чергу в особистості самого злочинця. Ч.Ломброзо розробив таблиці “природжених злочинців”, на основі яких можна зразу визначити, чи ми маємо справу з нормальною людиною, чи перед нами типовий злочинець.

Надзвичайно цікавою, хоч і дуже суперечливою, є теорія хромосомних аномалій. У багатьох зарубіжних країнах (США, Англія, Франція) деякі вчені висловили гіпотезу про вплив додаткової хромосоми типу X або типу Y на злочинність. Ще в 1970 році Американський національний інститут здоров'я опублікував дані обстеження 5342 злочинців на предмет виявлення хромосомних аномалій, згідно з якими прямих однозначних кореляцій між хромосомними аномаліями і протиправною поведінкою виявлено не було. Проте підкреслювалося, що в окремих випадках хромосомні відхилення і зв'язані з ними риси генотипу можуть підвищити схильність до розвитку соціально-негативних зразків поведінки.

У.Шелдон вважає, що фізична структура людини і її поведінка являють собою нерозривну єдність, в якій вирішальна роль належить саме фізичній структурі. Фізична ж структура, на думку У.Шелдона, повністю залежить від якості зародкової плазми, з чого випливає, що поведінка людини в першу чергу зумовлена спадковістю.

Не звертаючи увагу на явні протиріччя в результатах досліджень, деякі вчені продовжують шукати підтвердження гіпотези про існування природженого злочинного типу особистості, джерела злочинної поведінки якої закладені вже в її анатомічній та фізіологічній структурі [6].

Досить чисельною на Заході продовжує залишатися група вчених, які в своїх дослідженнях намагаються довести, що індивіду з антисоціальною поведінкою властива не тільки особлива анатомічна структура, але й специфічна психіка [5].

І.Хіллі стверджує, що будь-які форми поведінки індивіда, в тому числі і злочинна поведінка, знаходяться в безпосередній залежності від його душевного стану. Тому причини відхилень у поведінці перш за все слід шукати в безпосередніх передумовах людської поведінки. Різні психічні травми, хвороби, інтелектуальна недорозвиненість породжують злочинність.

Ідея психічно хворого, інтелектуально неповноцінного злочинця досить популярна сьогодні в багатьох країнах. Така позиція, по суті, означає намагання підмінити проблему соціальну проблемою психопатологічною, тому що багато вчених висловлюють відкрито думку про те, що злочинці в своїй переважній більшості – психопати [2].

Слід відзначити, що в останні роки на Заході спостерігається більш стримане ставлення до тверджень про існування прямих кореляцій між психічною неповноцінністю і злочинністю.

Відомий вчений Н.Іст відмічає, наприклад, що згідно з даними його досліджень, злочинці далеко не завжди психопати. Часто вони більш чи менш свідомо вибирають злочинний спосіб життя як найбільш прийнятний для себе, не проявляючи при цьому скільки-небудь вагомих ознак психопатії.

Популярні на Заході також ідеї З.Фрейда, суть яких у тому, що будь-який вчинок особистості зумовлений конфліктом між “я” і “воно”, тобто між свідомим і підсвідомим. На думку З.Фрейда, в психічних процесах вирішальну роль завжди відіграє підсвідоме “воно”, під яким він мав на увазі комплекс природжених інстинктів, імпульсів, потягів індивіда. Підсвідоме пов’язане з зовнішнім світом і не підкоряється ніяким

закономірностям. Вже по самій своїй природі “воно” аморальне і знаходиться в конфліктних відносинах зі свідомим, тобто тою частиною підсвідомого, яка змінилась під впливом зовнішнього світу, але все ж продовжує в значній мірі залежати від підсвідомого. З.Фрейд та його однодумці заперечували вплив середовища, соціальних умов життя на процес формування особистості, зводили все до дії природжених біологічних інстинктів, не усвідомлених імпульсів, потягів.

Досить поширеними теоріями, які намагаються пояснити відхилення у поведінці неповнолітніх, виходячи з врахування деяких особливостей і закономірностей людської психіки, є різновиди так званої “теорії фрустрації” [3].

Фрустрація, вважають автори даної теорії, найчастіше приводить до агресії. Американський вчений Л.Берковіц визначає фрустрацію як відповідну реакцію на будь-яке втручання в людську діяльність, спрямовану на досягнення тих чи інших життєвих планів, важливої для індивіда мети. Неможливість досягнення бажаного, як правило, викликає негативні емоційні реакції, злість, що в свою чергу, є внутрішньою умовою формування агресивних проявів.

Бельгійський математик і соціолог Адольф Кеттле науково вивчав злочинність методами математичної статистики. Він довів, що масові суспільні явища (народжуваність, смертність, злочинність та ін.) підкоряються певним закономірностям, а також, що на рівень злочинності впливає вік, стать, професія, рівень освіченості людини, пори року і навіть ціни на хліб. Отже, в суспільстві є зародки всіх злочинів, які можуть здійснюватися, тому що в ньому є умови, які сприяють їх розвитку.

Існує багато різних теорій, в основі яких лежить ідея про вирішальну роль раннього дитинства у виникненні відхилень у поведінці. Прихильники цієї думки вважають, що процес формування особистості

закінчується у ранньому дитинстві і під впливом несприятливих соціальних факторів у дитини вже може сформуватися підсвідома готовність до асоціальної поведінки [5].

Так, відомі американські вчені Е. і Ш.Глюк, які надзвичайно ретельно обстежили 500 неповнолітніх делінквентів, прийшли до висновку, що більшість з них почали виявляти ознаки відхилень у поведінці в дитинстві.

Вчені пропонують відповідні профілактичні заходи - так зване, “прогнозування поведінки неповнолітніх”, яке полягає в ретельному обстеженні дітей раннього віку з метою виявлення у них небезпечних криміногенних властивостей, та їх адаптації до будь-яких життєвих умов.

У цьому ж напрямку працював і Дж.Боублі. Він обґрунтував теорію “патології раннього дитинства” і вважає, що дитина, яка не отримала в ранньому віці достатньо батьківського тепла, ласки, ніжності, турботи – в майбутньому обов’язково буде відзначатися тими чи іншими відхиленнями. Не виключена і можливість скоєння правопорушень, злочинів. Дж.Боублі спостерігав за дітьми-сиротами, дітьми з неповних сімей і дійшов висновку, що переважна більшість з них – важковиховувані діти. Для них властиві певні відхилення в моральному розвитку і поведінці. На цій основі автор приходять до висновку про вирішальне значення у формуванні особистості дитини тих відносин, які складаються між нею і батьками в ранні періоди дитинства.

Цю ідею також підтримує сучасна американська дослідниця Сондра Рей. Вона провела багато досліджень і довела, що відсутність материнського тепла, ласки, ніжності згубно діє на формування особистості дитини ще в той час, коли вона знаходиться в утробі матері. Якщо народження дитини є небажаним у родині, а мати з негативними емоціями виношує дитину, то це приводить до патологічних змін у

складних мозкових структурах у період їх формування. Такі діти часто агресивні і жорстокі вже в перші роки життя. Згідно з дослідженнями С.Рей, 90% неповнолітніх правопорушників, яких вона вивчала, були небажаними дітьми (за свідченнями їх батьків).

Із всіх криміногенних факторів, які впливають на формування асоціальних настанов у неповнолітніх, західними вченими найчастіше досліджується родина. На нашу думку, деякі вчені перебільшують роль негативних впливів родини на виникнення відхилень у формуванні особистості. Звичайно, родина має велике значення у формуванні особистості дитини, але не слід забувати, що вона постійно зазнає впливу оточуючого середовища та багато інших факторів, які можуть впливати на процес формування її особистості.

Д.Райт, вивчаючи моральну та аморальну поведінки, виділив конкретні принципи моральної поведінки, які лежать в основі тих чи інших вчинків: здатність чинити опір спокусам, альтруїзм, моральні переконання, моральне розуміння (усвідомлення моральних понять), почуття вини. Він встановив, що більш розвинуті в інтелектуальному плані суб'єкти більш стійкі, як правило, щодо спокус. Люди з сильною, стабільною нервовою системою, високою самооцінкою менш схильні піддаватися різним спокусам, в тому числі і скоєнню протиправних вчинків.

Висновки. Отже, сьогодні на Заході існує багато різних течій, тенденцій, напрямків, теорій, концепцій, щодо девіантної поведінки неповнолітніх, які можна класифікувати по таких трьох напрямках: біосоціальний, соціологічний та критичний. Кожен з цих напрямків розглядає різні способи проведення профілактичних заходів щодо попередження девіантної поведінки підлітків.

На сьогоднішній день цій роботі надається особливе значення, оскільки проблема протиправної поведінки молоді є досить актуальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боришевський М. Психологія виховання і державотворення / М.Боришевський // Інформаційний бюлетень АПН України: психолого-педагогічні новини. – 1994. – № 2 – травень-червень. – С.1 – 9.
2. Денисов І.Г. Біологічні чинники девіантної поведінки та профілактика їх виявлень у вихованні громадської спрямованості у підлітковому віці / І.Г.Денисов // Постметодика. – 2002. – №7 – 8 (45 – 46). – С. 207 – 212.
3. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения / Ю.А.Клейберг. – М.: Сфера, 2001.– 659 с.
4. Копытин А. И. Основы Арт-терапии/ А.И. Копытин.- СПб.: «Лань», 1999. – 256 с.
5. Основи практичної психології / В.Панок , Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін.: підручник. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
6. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
7. Энциклопедия глубинной психологии / Под ред. А.М. Боковикова. – М.: Аспект-Пресс, 2001. – Т.2. – 389 с.

АНОТАЦІЯ

Денисов І.Г. Проблема відхилень у поведінці підлітків з точки зору закордонних вчених. Розглядаються проблеми девіантної поведінки підлітків. Обґрунтовується використання психокорекційних прийомів і методів в повсякденному педагогічному процесі, що сприяє розвитку і формуванню соціально прийнятних форм поведінки підлітків і профілактиці девіантних вчинків.

Ключові слова. *Підлітки, відхилення, злочинність, девіантна поведінка, генотип.*

АННОТАЦИЯ

Денисов И.Г. Проблема отклонений в поведении подростков с точки зрения зарубежных учёных. Рассматриваются проблемы девиантного

поведения подростков. Обосновывается использование психокоррекционных приёмов и методов в повседневном педагогическом процессе, что способствует развитию и формированию социально приемлемых форм поведения подростков и профилактике девиантных поступков.

Ключевые слова. *Подростки, отклонения, преступность, девиантное поведение, генотип.*

SUMMARY

Denisov I.G. The problem of rejections in the behaviour of teenagers from foreign scientists' point of view. The problems of deviant behavior of teenagers are examined. The use of psychocorrection receptions and methods in everyday pedagogical process is grounded, that promotes the development and forming of social acceptable forms of teenagers' behaviour and prevention of deviant acts.

Key words. *Teenagers, rejections, criminality, deviant behaviour, genotype.*